

KÖNYVHUZAMOK

Kész Orsolya

EMBER UTÁNI – VÁLTOZATOK POSZT- HUMANIZMUSRA

HELIKON IRODALOM- ÉS KULTÚRATUDOMÁNYI
SZEMLÉ – POSZTHUMANIZMUS
PRAE 2018/1, BIOPOÉTIKA

A *Helikon* Irodalom- és Kultúratudományi Szemle friss számában a kortárs filozófiai gondolkodás egyik legaktuálisabb kérdését állítja középpontba: az ember fogalmának átértékelődéséből és a technológiai változások hatására történő átalakulásából megszülető új interdiszciplináris tudományterületet. Egységes, bevett definíció hiányában inkább a megközelítések heterogenitását ígérő többes számban érdemes a *poszthumán elméletekről* beszélnünk. Az elmúlt néhány évben a különböző új technológiák, de a kortárs művészeti és kultúratudományos gyakorlatok is a klasszikus humanizmus emberképének dekonstrukciója, kritikája és újraértelmezése felé vették az irányt, ez hívta elő a poszthumanizmust mint gondolkodási és olvasási gyakorlatot – az új poszthumanizmus-szám ezek interdiszciplináris diskurzusáról íródott tanulmányokat, kritikákat közöl.

Elsőként Nemes Z. Márió (aki egyúttal a lapszám szerkesztője is) *Ember, embertelen és ember utáni: a poszthumanizmus változatai* című bevezető tanulmányát olvashatjuk, amelyben a poszthumanizmusok nemzetközi elméleteit és problémafelvetéseit vázolja föl, egyszersmind eligazítva minket terminológiai és irányzati kérdésekben. A lapszám első felének fordításai a nemzetközi porond legjelentősebb teoretikusaitól származnak, és igyekeznek tovább vezetni a poszthumanizmus meglehetősen szeretágazó területén. Az alapokat Francesca Ferrandótól, David Rodentől és Rosi Braidottitól kapjuk, aztán, amikor túl vagyunk az elméleti felkészítőn, Kiss Kata elemzi a poszthumán praxist a 21. századi feminizmusban, amely azonban jó-

val tágabb perspektívát rejt, azokról szól, akik „korábban kirekesztődtek az ember fogalmából és a politikai döntéshozás teréből” (465).

Losoncz Márk a derridai gondolkodásmódról szóló kliséket billenti ki, és kritikai szempontokat vet fel, megmutatja, hogy ami a poszthumanista látásmódot illeti, a derridai filozófia státusza többértelmű, sokszor nem elég radikális, sőt olybá tűnik, hogy a „humanizmust csupán egy humanista poszthumanizmussal helyettesítette, nem annyira magával a tőlünk mentes nem-humanitásra összpontosított (így az interanimalitás, az interobjektivitás stb. viszonyaira), hanem a róluk alkotott szimbolikus és imaginárius képzeleteinkre” (475), azonban még bizonytalanságaival és kihívásaival együtt is van, mit tovább vinni abból a kritikai attitűdből, amely „a struktúrákhoz való viszonyára jellemző, az a komplex rendszerekkel kapcsolatban is érvényes: nem pusztán külső leírásra törekszik, hanem igyekszik „belakni őket”, önnön szempontjaik szerint is megragadni paradoxonjaikat, szükségszerű többleteiket” (477).

Darida Veronika a színház tereiben nézi meg, hogyan érvényesülnek a poszthumanizmus irányzatai, honnan ered a kortárs színház érdeklődése a poszthumán színterek iránt, mi az oka annak, hogy egyre több olyan előadással találkozhatunk, melyek non-humán perspektívák feltárására vállalkoznak? De azt is vizsgálja, hogy vajon képes lehet-e az ember arra, hogy egy nem emberi tapasztalatot közvetítsen a színpadon keresztül, túl tudunk-e lépni az emberi nézőpontra, tudunk-e kezdeni valamit az állati tekintettel?

Smid Róbert az ökokritika felől érkezik a poszthumanizmus terepére, Horváth Márk és Lovász Ádám Guillermo del Toro szubterrán szörnyeit elemzi. Vidosza Eszter pedig egy irodalmi szemüvegen keresztül figyel, és Bartók Imre regénytrilógiáját úgy olvassa, mint a magyar poszthumanista ősrégény megírására tett kísérletet, folyamatos és módszeres játékba hozásával a poszthumanista szempontoknak.

De olvashatunk kritikát is Rosi Braidotti *The Posthuman* című könyvéről Keresztury Dórától, Bartha Ádám pedig Donna J. Haraway *Staying with the Trouble* és Lovász Ádám *Az érzet deterritorializációja* című könyvét hasonlítja össze.

Az olyan poszthumanista és feminista teoretikusok, mint Hayles, Braidotti és Elisabeth Wilson egyébként is gyakran előkerülnek az egyes szövegekben, legyen szó a kiborg alakjával fémjelzett feminista poszthumanitásról (Donna J. Haraway) vagy az új materializmusok néven jelölt irányzat(ok)ról, amelyek a poszthumanista fogalmi kereten belüli, sajátos-

san feminista fejlemények, és tétjük egyszerre poszthumán és politikai maradni, fókuszukban radikálisak, „nem a klasszikus emberfogalom kibővítését tűzik ki célul, hanem az uralom és kizárás struktúráinak” (465) vizsgálatát.

Ebből a szempontból rendkívül izgalmas Rosi Braidotti tanulmánya, aki az „új” humán tudományok mellett érvel, elutasítja a bölcsészettudományok időszerűtlenné válásának narratíváit, és vitatja azt a nagymértékű negatív konszenzust, amely a humán tudományok tekintetében alakult ki, sokkal inkább a válságban a megújulás, az új, kreatív eszközök kifejlesztésének lehetőségét szorgalmazza. Ugyanakkor a hagyományosan antropocentrikus humán tudományok esetében az alapok újragondolásának szükségességére is felhívja a figyelmet, „a saját szubjektivitásunk poszthumanista és posztantropocentrikus nézőpontból történő újraértelmezésére” (435).

Alap a diszkurzív látképet rendszerező Francesca Ferrando-tanulmány, aki találóan fogalmazza meg, hogy „a poszthumán egyfajta gumifogalom-má vált, amely tartalmazza a (filozófiai, kulturális és kritikai) poszthumanizmust, a transzhumanizmust (olyan variánsok formájában, mint az extropizmus, a liberális és demokratikus transzhumanizmus, számos egyéb irányzat mellett), az új materializmusok (a poszthumanista fogalmi kereten belüli, sajátosan feminista fejlemény), valamint az antihumanizmus, poszthumán tudományok és a metahumán tudományok szerteágazó területeit” (377). A pánikra viszont nincs ok a terminológiai dzsungel láttán, Ferrando nagyon közérthetően igazít el minket ezek között a koncepciók között.

Mindeközben a poszthumán fordulatok horizontjában, a nemzetközi és magyar irodalom- és művészetelméleti trendek között egyaránt fontos hívószó lett a biopoétika, ami egyrészt előtérbe állította az élet fogalmait (amit a zoé, illetve biosz szavak jelölnek), ezzel együtt pedig mind nagyobb nyomatékkal kezdte színre vinni az élőformák, növények, állat és ember viszonyrendszerének modernségen túli vagy ember utáni esztétikai lehetőségeit. Ahogy Kiss Kata szövegében áll, „a bioszt el kell mozdítani a képzelt hierarchia csúcsáról, az emberi életet pedig vissza kell helyezni egy komplex, hálózatos relationalitásba” (389).

A Prae irodalmi és kultúratudományi folyóirat *Biopoétika* témájú lapszáma a Poszthumanizmus számhoz hasonlóan megkísérli ezeket az irodalom- és művészetelméleti belátásokat felmutatni nekünk. A lapszám jóval esetlegesebb, mint a *Helikon* tematikus száma, a teoretikus munkák közül a legizgalmasabb Serestély Zalán *Szabadságfogyasztás – a kontingencia megszállása* című szövege, aki nemcsak a humán–nonhumán viszony történeti

vázlatát tárja fel, hanem újdonságot hoz az erről való gondolkodásban, a kontingencia fogalmát bevonva ebbe a diskurzusba, és annak kizárólagosan az emberi léthez csatolását történeti mozzanatként mutatja fel, egy „olyan kisajátító politikai, filozófiai és gazdasági gesztusok sorozataként, melyek a csereérték kibontakozási ívével párhuzamosan kitoloncolják a kontingens szférájából az állatot”^{*}.

Mindazt a teoretikus hátteret, amit a tanulmányok, esszék, kritikák hoznak, a Prae vers- és prózaanyagában aktivizálódni látjuk. A két hiánypótló lapszám szövegeiből világosan kirajzolódik az elméleti irányok mellett a művészeti megnyilvánulásokat és mindennapjaink tapasztalatait is (túlzás nélkül) életbevágóan érintő új interdiszciplináris terület.

^{*} Serestély Zalán: Újrahasznosított állat – áru/fétis, *Korunk*, 2018/11, 38.